

NYA AVHANDLINGAR

Åsa Alftberg: *Vad är det att åldras? En etnologisk studie av åldrande, kropp och materialitet*. Institutionen för kulturvetenskaper, Etnologi, Lunds universitet 2012. 176 s. ISBN 978-91-7473-341-9.

Åsa Alftberg har skrivit en avhandling som slår en bro mellan olika forskningsmiljöer. Hon har ingått i Vårdalinstitutets forskningsprogram Stöd till sårbara äldre personer – från prevention till palliation, och det var mot bakgrund av den flervetenskapliga miljöns gerontologiska och vårdvetenskapliga perspektiv som Alftberg sökte formulera vad det specifikt etnologiska bidraget kan vara när det gäller att fördjupa förståelsen av de äldres upplevelse av sitt eget åldrande. Sökandet ledde henne mot några av etnologins kärnfrågor om tingens, tidens, rutiners och platsers betydelser för individers självförståelse och känsla av orientering i världen. Avhandlingen består av ett inledningskapitel, fem empiriska kapitel och ett slutkapitel.

Alftberg inleder med en kort minnesbild av sin egen mormor som gick baklänges nerför trapporna för att söka undvika värk i höfter och knän och så är vi inne i avhandlingens kärna: ”alla människor åldras, det är ju någonting som pågår hela livet. Vad händer när äldre människors kroppar åldras och förändras? Hur påverkas vardagliga händelser och situationer?” (s. 9). Dessa skenbart enkla frågor är tråden som Alftberg spinner på avhandlingen igenom. Komplexiteten i det som vi kallar att åldras granskas genom individnära analyser av konkreta människors upplevelser och erfarenheter. Vad händer i skärningspunkten mellan den biologiskt åldrande kroppen och den kulturskapade kategorin ”äldre”?

Avhandlingens syfte är ”att utforska och beskriva åldrandet ur ett etnologiskt perspektiv med kropp, ting, plats och rutiner som utgångspunkt” (s.12). Detta syfte operationaliseras med två huvudfrågor: ”När och på vilket sätt får åldrande och ålder betydelse?” och ”Hur påverkas vardagens utformning och upplevelser?”

Avhandlingen utgår från en uppfattning om att ålder och åldrande är situationsbundna, vilket gör att de

skiftar i relevans och innebörd i olika sammanhang, ibland ter de sig som centrala medan de andra gånger ter sig irrelevanta. Här görs en tydlig ämnesavgränsning till medicinskt inriktad äldreforskning som utgår från antal levnadsår. Vi får veta hur dessa kategorier formats historiskt samt hur två dominerande perspektiv, nämligen resurs- och eländesperspektivet, har konkurrerat om tolkningsföreträde. Olika kategorier till trots möts båda synsätten i att de förutsätter att ”ålderdomen är en avvikelse från det som betraktas som ett normalt, aktivt levnadssätt” (s.14). Alftberg pekar också på de tendenser som finns att betrakta äldre som en homogen kategori som utgör något av det moderna samhällets Andra, som en särskild och avvikande kategori. Den egna avhandlingen placeras i relation till annan humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning om äldre och åldrande som undersöker samspelet mellan sociala kategorier och levd erfarenhet. Inom etnologiämnet urskiljer Alftberg två huvudinriktningar. Den ena består av studier av mötet mellan äldre och vården, den andra av studier av pensionärskap och identitet som äldre, ibland med en problematisering av klass eller kön. I dessa studier är det främst hur kulturella konstruktioner reproduceras och upplevs som undersöks. Alftberg har valt en annan ingång genom att anlägga ett fenomenologiskt perspektiv på äldre människors upplevelser och erfarenheter av sitt åldrande. För att genomföra detta prövar hon ett nytt grepp och placerar kropp, ting, plats och rutiner i fokus. Inriktningen på kroppens och tingens materialitet framstår som en nytändning efter senaste decenniets starka inriktning på analyser av diskurser och språkspel.

Det empiriska materialet består av intervjuer med åtta kvinnor och fyra män mellan 80 och 90 år, som deltagit i interventionsprojektet Stöd till sårbara äldre personer – från prevention till palliation, som Alftberg intervjuade i deras respektive hem. Två av kvinnorna besöktes vid sammanlagt tre tillfällen för att bedriva observationer av hur deras vardag ser ut. Intervjupersonerna bor i sina egna hem och klarar sig själva utan vare sig hemtjänst eller hemsjukvård. Det är alltså en vålavgränsad grupp bosatt i Göteborg och Mölndal.

Ytterligare en materialkategori utgörs av svaren på en frågelista i samarbete med Folklivsarkivet i Lund: LUF 127 Åldrande och hälsa; meddelarna är huvudsakligen bosatta på landsbygden och i södra Sverige. Tanken var att bredda intervjuernas berättelser. Alftberg har även använt sig av arkiverade dagböcker från två äldre kvinnor för att hitta nya infallsvinklar på det övriga materialet.

Teoretiskt hämtas inspirationen från fenomenologiska perspektiv som betonar att den levda erfarenheten alltid är förkroppsligad, vilket enligt Alftberg ger analytiska redskap för att undvika dualismer. Med stöd i filosofen Maurice Merleau-Ponty talar Alftberg i stället om sammanflätningar mellan medvetande och kropp, mellan levd erfarenhet och kulturella konstruktioner. Människor har inte en kropp, de *är* sina kroppar. Praktiker, handlingar och situationer är i centrum när uppmärksamheten riktas mot hur åldrande levs, upplevs och hanteras. En förändrad kropp som åldras förändrar individens perspektiv på världen, hävdar Alftberg med hänvisning till sociologerna Toni Calasanti och Neal King. Vidare inspireras hon teoretiskt av Jonas Frykmans och Nils Giljes diskussion av sammanflätningar mellan människors subjektivitet och omgivningens materialitet. Människan gör något med tingen och ting gör något med människan. Intresset för materialitet och den levda kroppen utvecklas också med hjälp av Sara Ahmeds begrepp orientering och hennes problematisering av hur kropp och förkroppsligade kulturella normer gör vissa riktningar tillgängliga och andra svårforcerade. Relationen mellan människor och ting problematiseras ytterligare med analysverktyg hämtade från ANT (Actor-Network Theory) där både människor och ting tillerkänns agens, dvs. en förmåga till handling.

Det analytiska perspektivet på kroppen följer också med i arbetet med människors berättelser, där både berättare och lyssnare är kroppsligt närvarande i berättelsen som tar sig formen: ”Jag *kan* snarare än jag tänker.”

Fältarbetet utmanar Alftbergs förväntningar om att kroppen skulle stå i centrum för informanterna, att de skulle samtala om förfall, krämpor, värk. Nils beskriver åldrandet som en sänkning som man måste anpassa sig till – och i detta nedgående som påminner om inledningens minnesbild av mormor som går baklänges nedför trapporna, framstår det allt tydligare att berättelserna om åldrandet i hög grad kretsar kring föremål: mat, köksknivar, skor m.m. lämnar sin ”oreflekterade”, osynliga självklarhet i vardagen och träder fram i strålkastarljuset när de blir synliga för den åldrande kroppen.

Och detta möjliggör en distansering till kroppen som kan granskas med kritisk blick som ett objekt skilt från ”jaget”, som t.ex. när Harald och Sonja betraktar sin nuvarande lägenhet och varseblir framtida behov av hiss. När kroppens rörelseförmåga och styrka successivt avtar, kan det trygga hemmet omvandlas till ett problem, en potentiell risk som måste hanteras, t.ex. trappor kan framstå som hinder i brist på hiss.

Vidare resonerar Alftberg med hänvisningar till sociologen Anna-Liisa Närvanen och genusforskarna Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson om den normgivande ordningen som begreppen ”livslopp” och ”livslinjer” skapar genom att alstra kedjor av sociala kategoriseringar som både tillskrivs människor men som också påverkar deras självidentifikation. Filosofen Ian Hacking talar om interaktiva kategorier, och med stöd i det resonerar Alftberg att det finns ett ständigt växelspel mellan kategorier och självupplevt åldrande. Om inte kroppen förändrades skulle tankefigurerna bli onödiga. Att förhålla sig till latenta faror och till sociala kategorier länkade till livsloppet aktualiserar betydelsen av den ökade reflexiviteten och individualiseringen av ansvaret i dagens samhälle. Med referens till sociologen Ulrich Becks diskussioner resonerar Alftberg kring närvaron av en ständig ”riskmedvetenhet” som bidrar till att förutsäga förändringar och vidta preventiva åtgärder för att hantera nya omständigheter, som exempelvis ett hus utan hiss. Förutom exemplet med Harald och Sonja visar hon detta med Elsas undvikande av trappan i souterränghuset, vilket lett till att vardagsrummet har förvandlats till entré, en omorganisering av rummet som eliminerar en potentiell risk (trappan till hallen). En förändrad kropp ger ett förändrat perspektiv på världen, kropp och ting är sammanflätade, ja t.o.m. intrasslade, menar Alftberg.

Det är inte bara sociala kategoriseringar i språket och bilder av äldre såsom skröpliga som skapar Elsas åldrande, även trappan får henne att känna av åldrandet genom att resa sig som ett svårforcerat hinder. Objektet trappa är med om att skapa subjektet äldre.

Men intressant nog kan trappa som ting ha flera innebörder. Dessa är alltså inte en gång för alla fixerade i objektet. Genom olika subjekts handlingar – genom olika människor som brukar tingen – uppstår nya möjligheter, som när 87-åriga Lilly använder trappan i flerfamiljshuset som motionsredskap för att hålla igång – dvs. inte som skrämmande risk, utan som ett hälsofrämjande redskap. Beroende på situation kan trappor vara hälsofrämjande eller riskfyllda.

Trappan är ett bra exempel som åskådliggör hur tingen fungerar som utgångspunkt för informanternas tankar, känslor och handlingar – de både möjliggör och hindrar, de förändrar världen och sina brukare: ”vi tänker med tingen” och det är genom dessa som vi också upptäcker att en förändring har ägt rum, som när Lilly tar fram förstoringsglasat för att läsa en telefonkatalog vars skrift är så hopplöst liten. Det är alltså inte först och främst i sin egen kropps minskade förmågor som hon upplever förändringen, tingen tycks ha gjort det annorlunda och besvärligt för henne genom att de träder fram som hinder.

På så sätt kan tingen bli mätinstrument som talar om kroppens minskade förmåga, som fallet är med Aastas dammsugare. Den tog hon tidigare för given, vilket gjorde den osynlig, nu träder den fram p.g.a. kroppens förändrade förmåga att ta sig an städningen. Men i samma ögonblick händer även det omvända, nämligen att också kroppen blir mer medvetandegjord och synlig när dammsugaren ska användas. Den dominerande retoriken och föreställningen om att städning är ett bevis på att man har kontroll över sitt eget liv och att tillvaron är ordnad och inte kaotisk, bildar ett menings-sammanhang för specifika handlingar för att hålla smuts borta: dammsuga, torka golv etc. Men det är handlandet, görandet, som ger makt åt föreställningarna eftersom städandet som aktivitet reproducerar kategorierna rent och smutsigt – alstrar smuts i behov av städning.

Alftberg visar också att omsorg om hem och omvårdnad av nära anhöriga har en viktig genusdimension: Kvinnors omsorgsarbete tas för given och här förväntar man sig kontinuitet. Mäns omsorgsarbete däremot värderas positivt och uppskattas eftersom det anses vara en prestation. Här synliggörs maktstrukturer kring kön och arbete, men dessa förblir deskriptiva snarare än analytiskt djuplodande. På ett märkligt sätt framstår äldre människor som helt avsexualiserade varelser utan att författaren reflekterat över hur hennes beskrivningar bidrar till specifika konstruktioner av äldre och åldrande som kulturella och sociala kategoriseringar.

Betydligt bättre är Alftberg på att problematisera hur människor tänker med tingen och hur den förändrade gamla kroppen kategoriseras, och visar att det påverkar orienteringen, alltså vilka ting som kroppen riktar sig mot, vilket är intimt förknippat med värdighet och identitetsskapande. Smuts och oordning framstår som tydliga måttstockar för normalitet och i relation till dessa får nära anhöriga rollen som övervakare av normalitetens gränser. Att klara av att hålla rent blir liktydigt med

att ha kontroll över sitt liv: ”så länge Lilly klarar av att hålla hemmet rent och i ordning /.../ kan hon fortsätta /.../ vara sig själv” (s. 63).

I avhandlingens tredje kapitel resonerar Alftberg kring svårigheten att dra en tydlig gräns mellan hälsa och ohälsa: så länge man lär sig leva med konsekvenserna av en avtagande fysisk förmåga och ändå ”glädjas åt det lilla” och klara vardagsrutiner finns det ingen anledning att betrakta sig som sjuk. Till det tidigare använda begreppet *body zone*, som betecknar hur hemmet organiseras som rum för olika kroppsliga funktioner och behov, läggs ytterligare ett begrepp: nämligen *body time*, som betecknar rytmen och strukturen i vardagen. Och det är just upprätthållandet av vardagslivets vanor och rutiner som skapar kontinuitet i de äldres identiteter; de gör som de alltid har gjort: ”de byter gardiner till jul”, ”de ser på teve”, ”de går och handlar” och ”är sig själva genom livet”. Men Alftberg visar att denna upplevelse av kontinuitet blir möjlig genom vanornas flexibilitet. När vanorna inte längre låter sig upprepas på grund av en försvagad fysisk förmåga måste de omformas, nyskapas eller avslutas. Vanorna är, skriver Alftberg, ”varken medvetandegjord kunskap eller automatism, det är en oreflektad kunskap som ligger i händerna och som finns i kroppens rörelser” (s. 72).

I likhet med vad som tidigare visats med tingen verkar vanorna och rutinerna stiga fram ur sin tidigare vardagliga självklarhet. Med ett flertal empiriska exempel utmanas allmänna föreställningar om äldres skröplighet och känsla av meningslöshet och förlust. En kvinna på 83 år hävdar t.o.m. att hon aldrig har haft det så bra i hela sitt liv som nu. Vardagens vanor och rutiner, när allt fungerar, har en förmåga att skapa lust och trivsel. Med en diskussion om mat, matlagning, måltid och ätande diskuterar Alftberg hur närliggande lust och olust kan vara varandra när måltidens sociala dimension blir påtaglig. Här kan exempelvis en teve eller en tidning användas för att hantera en tråkig ensam måltid, men matens sinnlighet kan ändå vara en källa till glädje.

I motsats till bilder av äldre människor som bundna av sina rutiner visar Alftberg att det snarare är flexibiliteten som kännetecknar deras förmåga att upprätthålla vardagsrutiner. Men anpassligheten har också sina ”moraliska risker” eftersom den utformas mot bakgrund av en ständigt pågående kategoriseringsprocess. När Asta njuter av tevetittande från sängen utmanas en nyttomoral kopplad till en aktiv livsstil. Denna risk hanteras genom moralisk legitimering, ”titta på frågesport är både nyttigt och lärorikt”. Två viktiga begrepp som tas upp i

kapitlet är ”a self-created control center” som myntades av äldreforskaren Powel Lawton och begreppet orientering som Sara Ahmed elaborerar för att diskutera hur människors riktning, hur de orienterar sig mot tingen, skapar en känsla av hemmastaddhet i sin egen kropp. När kroppen och omvärlden är sammanflätade upplevs tillvaron och dess ordning som självklara. Det är först när det skaver som premisserna för denna hemmastaddhet blir kännbara.

I avhandlingens fjärde kapitel analyseras mötespunkter mellan tid, rutiner och åldrande som framträder i det empiriska materialet. Huvudpoängen är att visa att materiella ting är en förutsättning för att det överhuvudtaget ska uppstå en strukturerande ordning. Detta gör Alftberg bl.a. genom att undersöka de nära kopplingar som finns mellan tid och mat och hur ätandet är laddat med ambivalenser som det gäller att balansera för att upprätthålla ordningen. Det gäller att navigera rätt mellan utlevelse och kontroll, mellan aktivitet och tidsfördriv, mellan tid och otid, aktivitet vid fel tidpunkt eller helt enkelt frånvaro av aktivitet kan rubba tidens ordning.

Tiden framstår som någonting som fylls med innehåll, som kan ordnas och kontrolleras samtidigt som det är en slags ordning som måste följas, som man lyder under. Alftberg skriver att ”Vanor och rutiner inte är en simpel avspiegling av vardagens tidsliga rytm, utan de producerar tidens ordning” (s. 87). Så kan maten och måltiden sägas göra tid, liksom teven ”gör kväll”. Känslan av att ha kontroll över tiden är viktig och uttrycks språkligt av begreppsskillnaden mellan *att ha tid*, ett slags passivt mottagande som man inte kan kontrollera, och *att ta sig tid*, som snarare signalerar aktivitet.

Man gör prioriteringar i relation till andra aktiviteter, tar sig rätten att ta tid i anspråk. Här redovisas flera empiriska exempel på de intervjuade äldres välfyllda veckoscheman. Man får ett starkt intryck av att det handlar om välmående, glada, socialt utåtriktade och relativt friska pensionärer, något som inte problematiseras tillräckligt. Avsaknaden av ett klassperspektiv får slagsidan att en grupp relativt privilegierade åldringar framstår som neutrala exponenter av vad det är att åldras i dagens Sverige.

Vidare visar Alftberg att när arbete inte längre strukturerar tiden, är det rutinerna som upprätthåller ”nytomoralen” genom att hålla sig på rätt kurs mellan yterligheterna rastlöshet och passivitet, där rastlösheten står för överdriven aktivitet och passivitet för lättja. Båda två kan leda till sjukdom. Det gäller att hålla sig på rätt avstånd från båda yterligheterna, då kan man hålla

sig inom normalitetens gränser genom att ägna sig åt hälsofrämjande aktiviteter, vilket anknuter till samtida kulturella krav på att individer själva tar ansvar för sin egen hälsa och sitt välbefinnande. Kroppens behov och funktioner är inte enbart biologiskt betingade utan i hög grad kulturellt formade växelspel med dygnsrytmen. Med sömnen som empirisk grund analyseras närmare hur biologiska och kulturella tidsrytmer kan konkurrera med varandra när utgångspunkten är individperspektivet. I motsats till annan forskning (t.ex. av Shove, Trentmann och Wik) menar Alftberg att det inte alltid är fråga om en smidig överlappning mellan biologisk och kulturell tidsrytm. Lilly väljer att stiga upp som när hon var yngre oavsett vad hennes biologiska tidsrytm säger. Elsa gör tvärtom och låter sin egen kroppsrytm avgöra när det är dags att stiga upp, vilket kan utmana de förväntningar som ställs på när det är ”normalt” att gå upp på morgonen.

Alftberg för även en diskussion om hur åldrandet blir tydligt i relation till hastighet, till omgivningen och till situationen. Det visar sig vara kontextberoende om hastighet resp. långsamhet passar in eller blir avvikande. Med stöd i fenomenologiska resonemang om tingen som förlängningar av kroppen med vilka individen utforskar sin omgivning, visas t.ex. att Elsas långsamma steg i mataffären kan omvandlas till självsäker hastighet när hon sitter bakom ratten i sin automatväxlade bil. Då är det hon som otåligt väntar på att andra sega trafikanter ska snabba på. Men det är inte enbart människors rörelser och kroppars hastighet som kopplas till tid. Långsamhet leder tankarna till något omodernt, gammalt, något i dåtid, medan snabbhet kopplas ihop med samtid och framtid, något modernt och ungt, detta trots att dagens äldre i högsta grad har format och levt det vi kallar modernitet.

Ytterligare ett intressant spår som nämns utan att fördjupas handlar om hur ting förknippas med en viss tid. Med hänvisning till antropologen Daniel Miller understryks att allt från det mest vardagliga till det mest komplexa kan undersökas med utgångspunkt i materialitet. Det exemplifieras med Ingmar som gör en egen jazzig tid som flytt åt sig när han känner att de två olika tidsrytmerna går isär, LP-skivor, danstillställningar och medvetandet drar iväg till andra tider och platser där minnen finns. Tråden följs dock inte upp utan lämnas åt sidan utan närmare förklaring. Synd, för i Alftbergs verktygslåda finns kulturteoretikern Sara Ahmed att problematisera desorientering med. Upplevelsen av att ha förlorat ett hem och ännu inte ha funnit ett nytt lämnas därhän.

I det femte kapitlet är det samband mellan åldrande, ålder och plats som står i centrum. I likhet med tiden visar sig hemmet uppenbara en intressant paradox: det kan vara nollpunkten, platsen där individen mest kan avskärma sig från världen. Men hemmet är också en öppning mot världen. Alftberg tar fasta på denna *riktning* (orientation) mot världen och diskuterar hemmet som en process snarare än som en fast plats. Hemmet rymmer både kontinuitet och förändring. Individer formar sina hem, men hemmet är också en aktör som formar dem som bor där. Hemmet förbinds vidare med andra platser genom vägar och stigar som individen använder för att förflytta sig, *hodologiska rum*, dvs. rum för förflyttningar ur perspektivet individens (rörliga) levda rum. I sådana rum som förbinder hemmet med andra platser blir kategoriseringen av äldre tydligare. Här blir också känslan av att vara subjekt mer sårbar, eftersom kategorisering som ”äldre” inte bara fungerar som något som omgivningen pådyvlar de intervjuade, det visar sig att de själva använder denna kategorisering som någonting att tänka med... Men i hemmet avtar kategoriseringens betydelse eftersom ”görandet med tingen” skapar ”normalitet”, i meningen ”självklar vardaglighet”... Ute i det hodologiska rummet blir relationen mellan kropp och omvärld märkbar och medvetandegjord. Alftberg undersöker hur en förändrad åldrad kropp påverkar upplevelsen av det hodologiska rummet – där känner man mindre tillit till den egna kroppens förmåga och där kan en välbekant sommarstig omvandlas till en farlig halkbana om vintern. Tiden, tidpunkten på dagen eller året, påverkar också hur det hodologiska rummet framträder. Men otryggheten i det hodologiska rummet hänger också samman med andra människor och deras kroppar; t.ex. upplevelsen av risk för överfall är en överhängande fara som ökar väsentligt när man går på en stig en mörk kväll.

Alftberg visar dock att nya sätt att handla på offentliga platser som varit otänkbara förut framstår som fullt möjliga, t.ex. att våga börja prata med helt främmande människor på gatan.

Bilkörningen tas också upp som ett sätt att fritt förflytta sig i hodologiska rum. Friheten är dock villkorad av andra som agerar övervakare av normer: körkort kan bli indraget, anhöriga kan tycka att det är dags att ställa bilen, liksom i fallet med smuts och städning kan anhöriga inta en aktiv roll i kategoriseringen av individer som åldringar. Kategoriseringsprocessen blir alltså mer påtaglig i hodologiska rum än i hemmet.

I det sjätte kapitlet skärper Alftberg diskussionen av

den åldrade kroppen och hur den upplevs av människor med hög ålder. Rollatorn lyfts fram som en aktör som gör den äldre till en skröplig person som saknar rörlighet och som behöver stöd. I linje med Actor-Network Theory betraktas sammanflätningen människa och artefakt, t.ex. rollatorn, som en hybrid. Gåstavar kan också användas som stöd vid förflyttningar och därmed omvandlas från motionsredskap till hjälpmedel för äldre människor. Men gåstavar, till skillnad från rollatorer, associeras med hälsofrämjande motion, och därmed skapas en anorlunda hybrid i sammanflätningen människa-artefakt. Alftberg formulerar träffsäkert att: ”När tinget väl är införlivat, oavsett om föremålet är eftertraktat eller motvilligt anammat, skapas ett nytt perspektiv på vem jag är och på världen omkring mig” (s. 120).

Föremål skapar också alternativa bilder av hur individer känner sig, vilket belyses med exempel från diabetessjuka Harald: blodsockermätaren visar på ett högt blodsockervärde som avslöjar att Haralds hälsa är i fara, trots att hans kropp inte ger ifrån sig några signaler på illamående. Här visar Alftberg på täta samband mellan kropp, teknik och självförståelse och jämför med diskussioner av cyborgprocesser, något av en stegvis hybridisering mellan människa och teknik som skapar mycket täta samband mellan kropp, teknik och självförståelse. Men i Haralds fall handlar det inte om att ersätta en kroppsdel med en protes. Det handlar snarare om att i samspel med teknik få kunskap om saker som han tidigare inte har behövt bry sig om. Mätning av blodsockervärdet genererar ständigt aktuell kunskap som införlivas med självförståelsen och leder till handling, t.ex. att nu behöver Harald äta eller ta insulinsprutor, trots att han kanske inte känner av det.

Avslutningskapitlet summerar undersökningens viktigaste resultat som synliggör dimensioner av åldrandet som sällan uppmärksammas, nämligen förskjutningar i vardagen som inbegriper både att hantera en förändrad kropp och att bli kategoriserad som ”äldre”. Vissa delar av kroppen förknippas mer med åldrandet än andra. I berättelser och intervjuer omtalas en stark rädsla för att huvudet, eller snarare hjärnan, inte ska hänga med, att förlora mental kapacitet, likställs med social död. En av informanterna uttalar en önskan om att få dödshjälp om detta skulle drabba henne. Fötterna blir också uppmärksammade eftersom de har blivit svårare att sköta själv. Men fotvård framstår samtidigt som en källa till njutning till vardags som man gärna kan unna sig eftersom det kan förklaras med rationella förklaringar på behandlingens nytta. Kroppen är utgångspunkten för vår

existens, men den tänker vi med snarare än tänker på. Åldrandet gör dock att kroppen eller snarare delar av kroppen blir framträdande i vissa sammanhang. Tidigare självklara ting, platser och rutiner lämnar plötsligt sin självklara osynlighet och blir påtagliga, inte sällan med nya betydelser.

Åsa Alftberg har skrivit en intressant och läsvärd avhandling av stor samhällsrelevans. Den genererar ny kunskap om hur tid, rum, kropp, materialitet och rutiner flätas samman i görandet av äldre och åldrande. Analyserna leder fram till egna välgrundade slutsatser och hon lyckas väl med att knyta sin forskningsuppgift till det aktuella forskningsläget på området. Till avhandlingens svagare sidor hör det snäva urvalet pensionärer som intervjuas utan att författaren problematiserar konsekvenserna för generaliserbarheten av resultaten. En tydligare maktteoretisk ansats hade kunnat ge perspektiv på den kategori äldre som undersökts och som avhandlingen riskerar att normalisera som ”det vanliga svenska åldrandet”. Denna invändning till trots, menar jag att Alftberg har lyckats väl med att redogöra för komplicerade fenomenologiska resonemang på ett pedagogiskt sätt som gör texten tillgänglig även för en bred läsekrets. Det är min förhoppning att Åsa Alftbergs avhandling läses och diskuteras av vårdpersonal, anhöriga och samhällsplanerare eftersom den utgör ett starkt bidrag till nyansering och ifrågasättande av förgivet-tagna föreställningar om äldre och åldrande.

Beatriz Lindqvist, Södertörn

Ingalill Nyström: *Bonadsmåleri under lupp. Spektroskopiska analyser av färg och teknik i sydsvenska bonadsmålningar 1700–1870*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg 2012. 238 s., ill. CD. English summary. ISBN 978-91-7346-731-5.

Bonadsmåleri under lupp. Spektroskopiska analyser av färg och teknik i sydsvenska bonadsmålningar 1700–1870 – så heter den avhandling som Ingalill Nyström lade fram i oktober vid Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. Själv kallar hon den för ”en tvärvetenskaplig holistisk hantverksteknologisk studie inom conservation science” med en plats i forskningslandskapet ”någonstans mitt emellan traditionell naturvetenskap och humaniora”.

Det är ett på flera sätt epokgörande arbete. Med hjälp av laborativa metoder men också med en rejäl portion

egen praktisk erfarenhet och en ordentlig genomlysning av det skriftliga källmaterialet lanserar Nyström en berikande, delvis ny och alltigenom nyanserad bild av bonadsmåleriet och det hantverk det representerar.

Nyströms främsta källmaterial är själva föremålen och ambitionen har varit att ”så långt det är möjligt låta föremålet, de materiella testerna och spåren tala”. Närmare bestämt rör det sig om 70 bonader, utförda på både textil och papper under perioden 1700-talets mitt till 1870-talet, den tid då folkkonsten, till vilken dessa bonader räknas, blomstrade i vårt land. De flesta av de valda bonaderna är signerade, och samtliga är säkert attribuerade, stilistiskt *och* (inte eller) genom skriftliga och muntliga uppgifter – detta ”för att kunna ge en bild av tillverkningsteknik och typiska materialval för vederbörlig bonadsmålare respektive målarskola”. Och ”för att förstå bonadsmåleriets grundläggande uppbyggnad” har författaren utfört rekonstruktioner, något hon är bekväm med genom sin egen konstnärliga bakgrund.

Själv har jag i olika sammanhang framhållit värdet av att kombinera 1) ingående studier, bl.a. laborativa, av själva föremålet, 2) skrivna källor, bl.a. uppteckningar, som relaterar till föremålet och 3) beprövad erfarenhet genom praktiska experiment. I beskrivningen av det sydsvenska bonadsmåleriet och hur detta utförts bekräftar avhandlingen värdet i denna svårslagna kombination av källor och metoder. Här får man veta i vilken ordning de olika momenten utförts, om färgen varit utspädd, om penseln haft svinborst, vad som målats vått i vått, hur målningen grunderats och vad som fyllts i sist av allt. Så detaljrikt kan bara den uttala sig som själv jobbat konkret med hantverket, utfört en rad laborativa analyser och noga beaktat de skrivna källorna. Till de senare hör alla de uppteckningar om allmogemåleriet som Nordiska museet gjorde för 70–80 år sedan och vars uppgifter leder oss tillbaka till 1800-talets mitt, en tid när alltså de metoder som praktiserades sannolikt inte avvek nämnvärt från dem som praktiserades på 1700-talet.

På detta vis tar författaren sig framåt i jakten på nya uppgifter och nya belägg. Många tidigare antaganden har kunnat tillbakavisas eller nyanseras. Många nya upptäckter har gjorts, både beträffande material och teknik. Att bonadsmålarna använde sig av orpiment, ett giftigt kemiskt pigment, som ger gult, var helt oväntat, liksom gurkmeja. Undersökningarna har visat att det vanligaste bindemedlet var ägg, inte animaliskt lim, så som tidigare antagits, och att lokala variationer förekom – som att mjöl är en viktig ingrediens som bindemedel